

מעשה מרכבה

וַיְהִי בְּשָׁלְשִׁים שָׁנָה בְּרִבְעֵי בַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבַר נִפְתָּחוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲרָאָה מֵרְאוֹת אֱלֹהִים :
1. (יחזקאל א א.)

רד"ק יחזקאל פרק ב פסוק א

ויאמר אלי בן אדם² - פירשו המפרשים, כי לפיכך קראו "בן אדם", כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת. והנכון בעיני, לפי שראה פני אדם במרכבה, הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו.³

מסכת סוכה דף כח עמוד א

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול - מעשה מרכבה, דבר קטן - היות דאביי ורבא.⁴

משנה מסכת חגיגה פרק ב משנה א

אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו.⁵ כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם: מה למעלה מה למטה מה לפניו ומה לאחור. וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם.⁶

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן ב

ר' ינאי אמר: לא היתה התורה צריכה להידרש אלא מ-"החודש הזה לכם". ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי? ... ר' ברכיה אמר: כתיב: "ויגד לכם את בריתו" (דברים ד) - ויגד לכם

¹ זה החיזיון הגדול הפותח את ספר יחזקאל, הידוע בשם "מעשה מרכבה" או "חדרי מרכבה", שאותו אנו קוראים בהפטרות החג. ובהמשך הספר, בפרק י, יש חיזיון חוזר שמכונה במפרשים בשם "מרכבה השנייה". השוואה ידועה נוספת היא עם החיזיון של ישעיהו פרק ו וכבר עמדו חז"ל על ההבדל בין לשונו הארוכה והמפורטת של יחזקאל ובין זו הקצרה של ישעיהו. ומשלו את המשל על בן כרך שראה את המלך מול בן כפר שראה את המלך. ראה חגיגה יג ע"ב: "אמר רבא: כל שראה יחזקאל ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה - לבן כפר שראה את המלך, ולמה ישעיה דומה - לבן כרך שראה את המלך". ראה פירוש הרמב"ם למשל זה במורה נבוכים חלק ג פרק ו שיחזקאל וישעיהו ראו את אותו המחזה וההבדל בין התיאור של יחזקאל "בן הכפר" וישעיהו "בן הכרך" איננו רק מצד ההשגה האישית של כל אחד, אלא מהאופן שבו הם מספרים את מה שראו לקהלם: בני הכפר ובני הכרך: "משל בשני אנשים שראו את המלך בעת רכבו ... בן הכרך לדעתו שאנשי העיר יודעים תכונת רכיבת המלך אינו מספר תכונת רכיבתו אבל אומר ראיתי את המלך לבד. והאחר מפני היותו רוצה לספר לאנשי הכפר אשר אינם יודעים דבר מתכונתו, פרט להם תכונת רכיבתו איך היא ותאר רגליו וחיילותיו ומשרתיו עושי דברו ומצותיו".

² זה הפסוק הפותח את פרק ב, מיד לאחר החיזיון הגדול שבפרק א. ראה הדין בגמרא חגיגה יג ע"א עד היכן מעשה מרכבה. ואנו מוסיפים וחותמים את ההפטרה בפסוק מפרק ג ולא הספיקונו לברר מדוע. והמאיר עינינו יבורך.

³ ראה עוד מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א סימן א: "בארץ אי אפשר לשור לראות את הארץ, שהרי שונא לשור. אבל במרום השור והארץ שניהם במרכבה ושלוש ביניהם ואוהבים זה לזה, שנאמר: ופניהם איש אל אחיו (שמות כה כ), שהיו נוהגים אהבה ורעות, שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כה ב)". אז אולי זה מה שצריך לקחת בראש ובראשונה ממעשה מרכבה: לא להתגאות, לקחת את דמות האדם שבמרכבה, להיות בן אדם ולחיות בשלום איש עם רעהו. והעושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ויצליח דרשתנו בנושא מורכב (מרכבה) זה.

⁴ מעשה מרכבה הוא הדבר הגדול ואילו הוויות אביי ורבא הם הדבר הקטן! ראה פירוש ריטב"א בגמרא סוכה כאן שלא נחה דעתו מכך שהוויות אביי ורבא מכונים דבר קטן ומסביר זאת בספיקות שנפלו משום "שלא נתבררו להם מפני שלא ירדו לעומקו של תלמוד כחכמים הראשונים, ולפי שהיה זה מחסרון ידיעה קרי ליה דבר קטן בחכמת המשנה". ואנו נניח את הקטן ונעסוק בגדול. האם מעשה מרכבה הוא חלק "מתכנית הלימודים" וסדר היום של כל מי שרוצה להיקרא בר אוריין? האם כל אחד ואחת יכולים לעסוק בחדרי מרכבה וסודותיה? האם זה דבר רצוי? האם הוא באמת עדיף על דברי תורה? לימוד מקרא, משניות או תלמוד למשל? בכל מקרה, שים לב לדמותו של רבן יוחנן בן זכאי שנראה אותה קשורה למעשה מרכבה גם בהמשך.

⁵ ראה בגמרא חגיגה תחילת פרק שני (דף יא ע"ב) שמסבירה שהכוונה היא למספר התלמידים, לא כולל הרב, היינו, שאין דורשין לשלושה תלמידים - בדיני עריות, לשנים - במעשה בראשית, ואף לא לתלמיד אחד במעשה מרכבה. "ולא ליחיד" ולא "ולא ביחיד". ולכן מותר לדרוש לתלמיד שהוא כבר חכם ומבין. ולגבי לימוד עצמי אין המשנה דנה כלל ולהלן נראה את ר' אלעזר בן ערך שלמד מעצמו. ע"כ, אין חשש מלהמשיך ולקרוא דף זה שכן אנו לא באנו לדרוש במעשה מרכבה עצמו, אלא בדרשות הדנות בדרישת מעשה מרכבה, אם מותרת היא או אסורה, אם רצויה היא אם לאו, ושאר נושאים "סביב המרכבה".

⁶ סוף המשנה מתייחס למעשה בראשית. למרות שלפי מספר התלמידים שמתור למד, מעשה בראשית הוא בדרגת חומרה פחותה מזו של מעשה המרכבה, שים לב למילים הקשות המדברות בגנותו של מי שמעמיק מדי לעסוק ב"מה למעלה ומה למטה". ועם כל חומרת הדברים, גם שם יש פנים לכאן ולכאן. ראה דברינו [כבוד אלהים הסתר דבר](#) בפרשת בראשית.

את ספר בראשית שהוא תחילת ברייתו של עולם... וכי מניין יבא אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן, ומניין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה? אלא זהו שכתוב: "הביאני המלך חדריו".⁷

מסכת חגיגה דף יג עמוד א

"ולא במרכבה ביחיד". תני רבי חייא: אבל מוסרין לו ראשי פרקים. אמר רבי זירא: אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין, ולכל מי שלבו דואג בקרבו. איכא דאמרי: והוא שלבו דואג בקרבו. אמר רבי אמי: אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמישה דברים: "שר חמישים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש" (ישעיהו ג ג). ... אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: תא אגמרך במעשה המרכבה! אמר ליה: לא קשאי. כי קש - נח נפשיה דרבי יוחנן. אמר ליה רבי אסי: תא ואגמרך במעשה מרכבה! - אמר ליה: אי זכאי - גמירתא מרבי יוחנן רבך. רב יוסף היה יודע מעשה המרכבה. זקני פומבדיתא היו שונים במעשה בראשית. אמרו לו: ילמדנו מר מעשה מרכבה! - אמר להם: למדוני לי מעשה בראשית! אחרי שלימדוהו אמרו לו: ילמדנו מר (כעת) מעשה מרכבה! - אמר להם: שנינו בהם: "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד יא) - דברים המתוקין מדבש וחלב יהיו תחת לשונך.¹⁰ רבי אבהו אמר מהכא: "כְּבִשִׁים לְלִבּוֹשָׁךָ" (משלי כז כו) - דברים שהן כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך.¹¹

מסכת שבת דף פ עמוד ב

ההוא בר גליל דאיכלע לבבל, דאמרו ליה: קום דרוש לנו במעשה מרכבה. אמר להו: אדרוש לכו כדדרש רבי נחמיה לחבריה. ונפקא ערעיתא מן כותלא ומחתיה באנדיפי ומית (ויצאה צרעה מן הכותל ועקצה אותו במצחו). ואמרו ליה: מן דיליה דא ליה.¹²

משנה מסכת מגילה פרק ד משנה י

מעשה ראובן נקרא ולא מיתרגם מעשה תמר נקרא ומיתרגם מעשה עגל הראשון נקרא ומיתרגם והשני נקרא ולא מיתרגם ברכת כהנים מעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מיתרגמין אין מפטירין במרכבה ורבי יהודה מתיר.¹³

⁷ התחלת המדרש מזכירה את דברי רש"י הידועים בתחילת פירושו לתורה: "אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא (שמות יב ב) מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו [בה] ישראל. ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא ו) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים וכו'". ראה דברינו **רש"י הראשון על התורה** בפרשת בראשית, שם הראינו שדבריו מורכבים מכמה דרשות. ההמשך כאן הוא בכיוון אחר לגמרי. מדרש זה משמש אבן יסוד לתפיסת רמב"ן את ספר בראשית כמכיל את סודות הבריאה. ראה דבריו בהקדמתו לספר בראשית: "הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם... כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים... בכלום נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם... והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז". בכך כרוכים מעשה בראשית ומעשה מרכבה ביחד. מעשה בראשית הוא הבסיס למעשה מרכבה. לעומתו ראה דברי רשב"ם בראשית א כז: "בצלמו - של אדם, הוא בצלם אלהים, מלאכים. ואל תתמה אם לא נתפרש יצירת המלאכים, כי לא כתב משה כאן לא מלאכים ולא גיהינום ולא מעשה מרכבה, אלא דברים שאנו רואים בעולם הנזכרים בעשרת הדברות". בכך גלשו לדיון במעשה בראשית ואנו במעשה מרכבה עסקינן. עכ"פ, נראה ממדרש זה שהעיסוק במעשה בראשית ומרכבה, הגם שהוא מוגבל ויש להיזהר בו, הוא תמצית ספר בראשית ואכן "דבר גדול".

⁸ ראה פירוש רש"י שם: "ונבון לחש - ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה".

⁹ ר' יוחנן (האמורא, נגיע בהמשך לרבן יוחנן בן זכאי) מבקש להעביר את סודות המרכבה לר' אלעזר תלמידו, שהגיע לפי דעתו למצב בו ניתן ללמד אותו סודות אלה, אך ר' אלעזר מסרב בטענה שהוא עדיין צעיר (לא קשאי). כאשר התבגר ר' אלעזר והיה מוכן ללמוד מעשה מרכבה, נפטר ר' יוחנן. לאחר שר' יוחנן נפטר, מבקש ר' אסי, יורשו של ר' יוחנן, ללמד את ר' אלעזר סודות אלה, אך הוא מסרב בטענה שאילו היה ראוי היה זוכה ללמוד אותם מר' יוחנן. את המשך הגמרא נביא בתרגום לעברית, עפ"י שטיינזלץ.

¹⁰ לא ברור מה הוא רוצה לומר להם בפסוק זה. שמוטב לעסוק בהלכות ודברי תורה שהם מתוקים כדבש מאשר במעשה מרכבה? אולי בדומה למדרש אליהו רבה שנראה להלן. אבל מצאנו פסוק אחר בו מוזכר דבש, שאולי קשור יותר לעניין. ראה משלי כה כז: "אֶל דָּבֶשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב וְחֶקֶר כְּבֹדִים כְּבוֹד? ראה רש"י על פסוק זה: "לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלות לרבים ועמי הארץ מלגלים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה". האם השתבש פה נוסח הגמרא?

¹¹ נראה כאילו רב יוסף מתחכם עם זקני פומבדיתא. הוא לומד מהם את סודות מעשה בראשית, אך איננו מוכן ללמד אותם את סודות מעשה מרכבה. לכאורה, הוא מפר את תנאי ההסכם ביניהם. אך באמת זו ההלכה. הם היו רבים ואילו הוא היה יחיד. הם יכלו ללמד אותו מעשה בראשית, שהרי מלמדים מעשה בראשית אפילו לשניים, ואילו הם היו רבים ואין מלמדים מעשה מרכבה אלא ליחיד חכם. מכאן רואים שוב, שאכן מעשה מרכבה הוא חמור יותר ממעשה בראשית.

¹² ראה פירוש רש"י שם: "מידו הייתה זאת לו, שלא היה לו לדרוש במרכבה". ואנו מוסיפים: לדרוש במרכבה ברבים! ועוד שהוא נתלה בר' נחמיה!

¹³ ואנו כידוע מפטירים במרכבה, היינו, פוסקים כר' יהודה. וכדברי הגמרא במסכת מגילה לא ע"א: "בעצרת... בחדש השלישי, ומפטירין במרכבה". מקור נוסף למנהגו היא התוספתא, שלא כמשנה (שיטת ר' יהודה?) האומרת: "מעשה אמנון ותמר נקרא ומיתרגם מעשה אבשלום בפילגשי אביו נקרא ומיתרגם. מעשה פילגש בגבעה נקרא ומיתרגם. הודע את ירושלם נקרא ומיתרגם... המרכבה קורין אותה לרבים" (תוספתא מסכת מגילה (ליברמן) פרק ג).

מסכת חגיגה דף יד עמוד ב

תנו רבנן: מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך בדרך, ורבי אלעזר בן ערך מחמיר אחריו. אמר לו: רבי! שְׁנֵה לי פרק אחד במעשה מרכבה! אמר לו: לא כך שְׁנֵיתִי לך: ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו.¹⁴ אמר לו: רבי, תרשיני לומר לפניך דבר אחד שְׁלֵמְדְתָּנִי.¹⁵ אמר לו: אמור. מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור, ונתעטף וישב על האבן תחת הזית. אמר לו: רבי, מפני מה ירדת מעל החמור? אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה, ושכינה עמנו, ומלאכי השרת מלוין אותנו, ואני ארכב על החמור? מיד פתח רבי אלעזר בן ערך במעשה המרכבה ודרש, וירדה אש מן השמים וסיבבה כל האילנות שבשדה, פתחו כולן ואמרו שירה. מה שירה אמרו: "הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות... עץ פרי וכל ארזים הללויה" (תהלים קמח). נענה מלאך מן האש ואמר: הן הן מעשה המרכבה. עמד רבן יוחנן בן זכאי, ונשקו על ראשו, ואמר: ברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שידוע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה.¹⁶ יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, אתה נאה דורש ונאה מקיים.¹⁷ אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלציד. וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע היה הוא ורבי יוסי הכהן מהלכים בדרך, אמרו: אף אנו נדרוש במעשה מרכבה. פתח רבי יהושע ודרש. ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן, והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע, כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזְמוּטֵי חתן וכלה.¹⁸ הלך רבי יוסי הכהן וסיפר דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי, ואמר: אשריכם ואשרי יולדתכם, אשרי עיני שכך ראו. ואף אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני, ונתנה עלינו בת קול מן השמים: עלו לכאן, עלו לכאן! טרקלין גדולים ומצעות נאות מוצעות לכם, אתם ותלמידים ותלמידי תלמידים מזומנים לכת שלישית.¹⁹

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב הלכה א

ר' חייה בשם ר"י: תלמיד וותיק היה לו לרבי ודרש פרק אחד במעשה המרכבה, ולא הסכימה דעתו של רבי ולקה בשחין. התורה הזו דומה לשני שבילים: אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה - מת באור, היטה בזו - מת בשלג. מה יעשה? יהלך באמצע. מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך רוכב על החמור ור' לעזר בן ערך מהלך אחריו. אמר לו: רבי, השניני פרק אחד במעשה המרכבה....²⁰

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ה הלכה א

אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה. "ויהי המה הולכים הלוך ודבר" - במה היו עוסקין? רבי אחווא בירבי זעירא אמר: בקרית שמע היו עוסקין, היך מה דאמרת "ודברת בס". רבי יודה בן פזי אמר: בבריאת עולם היו עוסקין, הי כמה דאמרת: "בדבר ה' שמים נעשו".²¹ רבי יודן בריה דרבי אייבו אמר: בנחמות

¹⁴ המשנה בחגיגה פרק ב משנה א שהבאנו לעיל.

¹⁵ ר' אלעזר בן ערך אומר לרבן יוחנן בן זכאי רבו, בדרך כבוד: "שְׁלֵמְדְתָּנִי". בכך הוא רומז לו שהוא כבר בקיא במעשה מרכבה ומה שלמד מעצמו, למד בעקיפין ממנו. רבן יוחנן בן זכאי מכיר בכך ויורד מיד מהחמור לשמוע את דבריו. ראה מקבילה לסיפור זה בתוספתא חגיגה פרק ב הלכה א (שהוא כנראה המקור לקטע זה שהבאנו מהגמרא) וכן במכילתא דרשב"י (על ספר שמות) פרק כא פסוק א.

¹⁶ ראה איך רבן יוחנן מנשק תלמיד אהוב אחר שלו, ר' אליעזר בן הורקנוס - פרקי דרבי אליעזר פרק ב ומסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק יג. ראה שבחם של שני תלמידים אלה של רבן יוחנן בן זכאי במסכת אבות פרק ב משנה ח: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בכף שניה מכריע את כולם".

¹⁷ נאה דורש - ברור. מהו נאה מקיים? אולי שידע לשים גבולות לדרשתו במעשה מרכבה והקפיד על ההלכות המגבילות. וצריך עיון. בשמחת חתן וכלה. במקומות רבים נמשל מעמד הר סיני לחתן וכלה. ומקור המילה מזמוטי אינו ברור. ראה פירוש שטיינזלץ שם.

¹⁸ מהי הכת השלישית? יש שמציעים לפתור שאלה זו עפ"י מדרש ויקרא רבה ל ב: "שובע שמחות את פניך - אל תהי קורא שובע אלא שבע. אלו שבע כתות שלצדיקים שעתידים להקביל פני שכינה, ופניהם דומות לחמה ולבנה לרקיע ולכוכבים לברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהיתה בבית המקדש... לרקיע מנין? שנאמר: והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל יב ג). ולפי זה, כל אלה שדרשו במעשה מרכבה נמשלו לרקיע וזה מתאים לשני הסיפורים.

¹⁹ העיסוק במעשה מרכבה, בתורה בכלל, הם הליכה על חבל דק מאד. אפשר בקלות למעוד לכאן ולכאן. אז מה נעשה? לא נלמד? התשובה היא: נלמד וניזהר ונקפיד ללכת באמצע (האם כשהרמב"ם מדבר על הליכה בדרך האמצעית בהלכות דעות הוא מתכוון גם לאמצע זה?). ומיד אחרי אמירה זו, בא המעשה שראינו לעיל בתלמוד הבבלי של ר' יוחנן בן זכאי ור' אלעזר בן ערך שעסקו במעשה מרכבה "וירדה אש מן השמים והקיפה אותם והיו מלאכי השרת מקפצין לפניו כבני חופה שמיחין לפני חתן. נענה מלאך אחד מתוך האש ואמר: כדברך אלעזר בן ערך, כן הוא מעשה המרכבה".

²¹ מעשה בראשית.

ירושלים היו עוסקין, כמה דאמר: "דברו על לב ירושלים". ורבנן אמרין: במרכבה היו עוסקין, היך מה דאתא אמר: "והנה רכב אש וסוסי אש" (מלכים ב ב יא).²²

אליהו רבה (איש שלום) פרשה יח ד"ה לא יראה כי

משלו משל, למה הדבר דומה? לעשרה בני אדם שבאו במסיבה אחת. אחד הביא דגים גדולים, ואחד הביא דגים קטנים, ואחד הביא דגים מלוחין ותפלין, ואחד הביא כרוב ותרדין שלוקין, ואחד הביא ביצים, ואחד הביא גבינה, ואחד הביא בשר של שור, ואחד הביא בשר של איל, ואחד הביא של עופות. אכילה אחת הביאו על שולחן.²³ כל אחד ואחד נטל עשר אכילות והלך לתוך ביתו. כך, כיון שבא אדם לבית הכנסת ולבית המדרש ולמד מהן פסוק אחד, דבר אחד, הלכה אחת, כל אחד ואחד נוטל עשרה הלכות עשרה פסוקין עשרה דברים והולך לתוך ביתו. לפיכך הייתי אומר: אפילו ישב אדם ועוסק במעשה מרכבה ובכל מידות טובות בעולם, יניח את הכל וילך לבית הכנסת ולבית המדרש ולכל מקום שמחדשין בו תורה. שבישיבת בית הכנסת ובית המדרש שמחה מתחדשת לו בכל יום תמיד.²⁴

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אצילות עמוד 67

אליהו בן יוסף פתח: כתיב: "סוד ה' ליראי ובריתו להודיעם" (תהלים כה). מהא אוליפנא (מכאן לומדים) שאין הקב"ה מגלה סודיו כי אם ליראיו. שאפילו אדם מישראל למד מקרא משנה תלמוד ואגדה ותוספתות ואין בו יראה, לחינם צלל במים אדירים. וכל מה שטרח, לחינם טרח. וכל מי שהוא ירא שמים, רודף אחר נסתרות ומעשה מרכבה, שהוא עיקר החכמה והדעת שנאמר: "ראשית חכמה יראת ה'" (תהלים קיא).²⁵

מדרש משלי (בובר) פרשה י ד"ה ר"א בן חכם

בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, הקב"ה הופך את פניו ממנו ... בא לפניו מי שיש בידו שני סדרים או שלשה, אז הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם? ... בא לפניו מי שיש בידו הלכות, הקב"ה אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית, שיש בה טומאה וטהרה ... בא לפניו מי שיש בידו תורת כהנים, אומר לו הקב"ה בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהם ק"ש ותפילין ומוזזה. בא לפניו מי שיש בידו חמשה חומשי תורה, אומר לו בני למה לא למדת הגדה ולא שנית, שבשעה שחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהם של ישראל, ולא עוד אלא בשעה שעונין אמן יהא שמיה רבא מברך, אפילו נחתם גזר דינם אני מוחל ומכפר להם עונותיהם. בא לפניו מי שיש בידו הגדה, אומר לו הקב"ה: בני, תלמוד למה לא שנית, שכל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהלת א ז), זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה. בא מי שיש בידו תלמוד, הקב"ה אומר לו

²² מה יותר פשוט מלומר שאליהו עלה ברכב אש בסערה השמימה תוך כדי עיסוק במעשה מרכבה עם אלישע תלמידו וממשיך דרכו! ומי עוד עסק במעשה מרכבה? ירבעם בן נבט! ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור ה אשר דורש את הפסוק מלכים א יא כט: "וַיְהִי בַעַת הַיּוֹם הַהוּא וַיִּרְבְּעָם יֵצֵא מִירוּשָׁלַם וַיִּמְצָא אֹתוֹ אַחֲזִיָה הַשִּׁילִנִי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מִתְפַּסֵּה בְשִׁלְמָה חֲדָשָׁה וְשִׁנְיָהָם לְבָדָם בְּשָׂדֶה - ר' חנינא בר פפא פתח קריא בירבעם שהוא שקול כאחיה השילוני, שנאמר: וישבו שניהם יחדו. שישבו לברר מעשי מרכבה, ועמדו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו: רבש"ע, אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים, אתה מגלה לו מעשה מרכבה? אמר להן: עכשיו מה הוא, צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק. אמר להן: איני דן את האדם אלא לפי שעתו". ואנו נזכרים כמובן גם באלישע בן אבויה שנכנס לפרדס יחד עם בן עזאי, בן זומא ורבי עקיבא. ראה דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים.

²³ האנשים אחדו את כל האוכלים שהביאו לארוחה משותפת וכל אחד לקח קצת מכל סוג של אוכל.
²⁴ חזרנו לנושא בו פתחנו, בגמרא סוכה, על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח דבר גדול ודבר קטן. מעשה מרכבה מול דברי תורה. אבל כאן, לא הוויות אבוי ורבא שיש בהם ספיקות וחסרון ידיעה (ראה הערה 4 לעיל), אלא מקרא ומשנה – דברי תורה המתחדשים בכל יום. האם מדרש (מאוחר) זה מציג אנטייתזה לגמרא בסוכה לעיל, או שמא הוא מנסה להילחם בעיסוק יתר בתורת הנסתר ובמיסטיקה שפשו בודרו של הדרשן? כך או כך, יש כאן משל נפלא של לימוד תורה בחבורה, בדומה לסעודת רעים בחברותא, בה כל אחד מביא את התבשיל שלו ומכולם עושים סעודה משותפת! וכל אחד יוצא עם קצת תבשיל מכל אחד אחר!

²⁵ הרי לנו דעה הפוכה ממש, שלימוד תורת הנסתר הוא הפסגה, לא רק מול הוויות אבוי ורבא, אלא מול המקרא, המשנה, תלמוד ואגדה. שהרי הוא תכלית הבריאה (ראה שיר השירים רבה לעיל והערתנו שם על שיטת הרמב"ן). וגם דרך החיבור ליראה שהיא כידוע קודמת לחכמה (ראה דברינו [והיה כעץ שתול על פלגי מים](#) בפרשת בחוקותי). אמנם, בהמשך המדרש שם יש אזהרה לעסוק בתורת הנסתר בצנעה ובנסתר: "יערישיה בן יוסף פתח: כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כ"ה) מלמד שדברי מעשה מרכבה יהיו בהסתר לפי שזו כבוד אלקים". אך מיד אחרי זה, שוב הלל ושבח למי שיועד לעסוק בנסתרות, תוך שימוש באותו פסוק בהיפוך גמור: "דבר אחר: כבוד אלקים הסתר דבר - אימת אתה עושה לאלקים כבוד? בשעה שאתה עוסק בנסתרות. ואל תקרי דבר אלא דיבור".

בני הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאווה שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבים ועוסקים בתורה מציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה.²⁶

מסכת ברכות דף כא עמוד ב

רבי יהודה ורבי שמעון תלמידי דרבי יוחנן אמרי: לכל אין מפסיקין, חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך, שאפילו עוסק במעשה מרכבה - פוסק.²⁷

תוספתא מסכת מגילה (ליברמן) פרק ג הלכה כח

סומא פורס על שמע ומתרגם. ר' יהודה אומר: כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרס על שמע. אמרו לו הרבה דרשו במרכבה ולא ראו אותה מעולם.²⁸

חג שמח

מחלקי המים

²⁶ האם מדרש זה הולך בדרכו של מדרש אוצר המדרשים (אייזנשטיין) הקודם, בשבח הלימוד במעשה מרכבה שבא בסוף הרשימה, או שמא הוא מצטרף לדעתו של מדרש אליהו רבה (הקודם קודם) שהתלמוד הוא העיקר? אפשר להבינו לכאן או לכאן. ראה בפרט הקטע: "הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה" שניתן להבינו בכפל משמעות. אולי משום שהתלמוד הוא בלול במקרא ומשנה (קהלת רבה יב) וגם בנסתרות. ובאמת, יופיו של מדרש זה שניתן להבינו בכמה פנים. שים גם לב למדרג: מקרא, משנה, סדרים, הלכות, תורת כהנים וכו'.

²⁷ הארכנו בהשוואה של מעשה מרכבה עם דברי תורה. ומה על תפילה? איך עומד העיסוק במעשה מרכבה מול תפילה ושפוך שיח? ראה סוגיית הגמרא בברכות שם שדנה בהלכה של יחיד שנכנס לבית הכנסת והציבור כבר מתפלל. הוא בתפילת היחיד והם כבר בקדושה. האם היחיד מפסיק מתפילתו ומצטרף לקדושה בציבור אם לאו? רב דימי מסכם את הנושא שאין מפסיקים לשום דבר חוץ מלענות "יהא שמייה רבה", שאפילו העוסק במעשה מרכבה מפסיק לצורך זה. אפשר שהסיבה היא שאמירת יהא שמייה רבה יש בה עצמה הזכרת העולמות העליונים, לפיכך אין זה סביר שהיחיד ימשיך בעיסוק במעשה מרכבה, כאשר הציבור כולו "עוסק" במעין מעשה מרכבה. ואגב, איך הוא בכלל עוסק במעשה מרכבה שכולו ביחיד, בקרבת מקום לציבור שמתפלל? אין דבר של יחיד שעומד בפני הציבור! ולהלכה בדיני הפסקת תפילת היחיד, ראה משנה ברורה סימן קט. ועל אמירת יהא שמייה רבה ראה דברינו [קדיש](#) [דאגדתא](#) בדפים המיוחדים.

²⁸ אי ראיית הדבר, או שמא נאמר אפילו אי הבנת הדבר עד סופו (ראה הביטוי "רואה אני את דבריך"), אינה צריכה למנוע את האדם מלדרוש בו. אולי כוונת דרשה זו לומר: לעולם תדרוש, שמא מתוך שתדרוש תזכה גם להבין ולוא במעט. או אולי כוונתה לומר שבעצם שום דבר שאנו דורשים בו, אין אנו בטוחים שאנו מבינים אותו כדבעי. הסומא איננו גרוע מכולנו. כולנו סומים במעשה מרכבה. אפשרות נוספת היא שכוונת הדרשה לומר שהבנת הלב היא העיקר ועיוור יכול להבין לא פחות מפיקח שראה את החיזיון של מעשה מרכבה. כך או כך, העיקר שסומא יכול לפרס על שמע ואפילו לברך ברכת מאורי האש. אך הסיבה היא קצת אחרת, משום שיש לו הנאה מכך שהפקחים רואים את האור ורואים אותו. ראה מסכת מגילה דף כד ע"ב. ושם גם תשובת ר' יהודה בהבדל בין מעשה מרכבה לקריאת שמע.